

Yetişkin Bağlanma Örüntüleri İle Psikopatoloji Belirtileri Arasındaki İlişkide Bilişsel Özelliklerin Aracı Rolü: Bilişsel Esneklik*

Psik. İhsan DAĞ¹, Psik. İ. Volkan GÜLÜM²

ÖZET

Amaç: Daha önce yapılmış pek çok çalışmada ortaya konan bağlanma ile depresyon, obsesif kompulsif bozukluk (OKB), sosyal kaygı gibi psikopatolojiler arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin aracı rolünün ilk kez değerlendirilmesi ve bu bağlamda psikopatolojiler ve erken dönem yaşantıları hakkında bilişsel çerçeveden, bütünlleştirici bir bakış açısı sağlanması bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Yöntem: Örneklemin temsil gücünü artırmak amacıyla, çalışmaya Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 9 ayrı ilden, 14 ayrı üniversitede okuyan, 661 kadın ve 331 erkek olmak toplam 992 öğrenci katılmıştır. Bilişsel Esneklik Envanteri, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II, Beck Depresyon Envanteri, Maudsley Obsesif-Kompulsif Belirti Ölçeği ve Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği katılımcılara sınıflarında toplu olarak uygulanmıştır. Veriler yapısal eşitlik modeli ve aracı değişken analizleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular: Hem kadınlarda hem de erkeklerde kaygılı bağlanma ile depresyon, OKB, sosyal kaygı ilişkisinde bilişsel esneklik-kontrol boyutunun kısmi ve tam aracı roller üstlendiği görülmüştür. Bilişsel esneklik-kontrol boyutu erkeklerde, kaçınmacı bağlanma ile depresyon, OKB, sosyal kaygı ilişkisinde aracı bir rol üstlenmemiştir, ancak bu alt boyutun, kadınlarda depresyon ve sosyal kaygı ile kaçınmacı bağlanma ilişkisine kısmi aracılık ettiği görülmüştür.

Sonuç: Analiz sonuçlarına göre bilişsel esnekliğin kontrol boyutu hem kadınlar hem de erkeklerde bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bağlanma, psikopatoloji, bilişsel esneklik

SUMMARY

The Mediator Role of Cognitive Features in the Relationship Between Adult Attachment Patterns and Psychopathology Symptoms: Cognitive Flexibility

Objective: The principle aim of the study is to investigate the mediator role of cognitive flexibility in the known relationship between adult attachment patterns and psychopathology symptoms, including depression, Obsessive Compulsive Disorder (OCD), and social anxiety. Additionally, this study aims to generate integrative data regarding the relationship between early life experiences and psychopathology using a cognitive framework.

Method: There were 992 participants (661 women, 331 men) from 14 different colleges across 9 different provinces and. participants were evaluated using the Cognitive Flexibility Inventory, the Experiences in Close Relationship Scale-II, Beck Depression Inventory, the Maudsley Obsessive Compulsive Inventory and the Liebowitz Social Anxiety Scale. Structural Equation Modeling and mediator analysis were applied to the data.

Results: The results showed that there are some partial and full mediator roles of the cognitive flexibility-control in the relationship between attachment anxiety and depression, OCD and social anxiety for both women and men. Cognitive flexibility-control does not mediate the relationship between avoidant attachment and psychopathology symptoms for men, but cognitive flexibility-control has a partial mediator role in the relationship between avoidant attachment and both depression and social anxiety for women.

Conclusion: The present study demonstrates that cognitive flexibility-control is an important variable in the relationship between attachment patterns and psychopathology symptoms in both women and men.

Key Words: Attachment, Psychopathology, Cognitive flexibility

Geliş Tarihi: 11.09.2012 - **Kabul Tarihi:** 13.03.2013

*Bu çalışma TÜBİTAK 111K016 nolu projenin bir parçasıdır.

¹Psik. Prof., ²Psik. Psikoloji Bl., Hacettepe Üniv. Ankara.

Psik. İhsan Dağ, e-posta: ihсандag@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Bağlanma örüntüleri çocukluk döneminde şekillenen ve yetişkinlik yaşamındaki beklentileri, inançları, sosyal davranışları ve duygu düzenleme yöntemlerini etkileyen bir süreçtir (Bowlby 1969, 1973, Ainsworth 1989) ve bu süreç değişime karşı dirençlidir (Bretherton 1995). Bowlby'nin (1973) tanımıyla beşikten mezara kadar devam eden bir sistem olan ve bebeklikte temel bakım veren kişiyle kurulan ilişkinin özellikleriyle şekillenen bağlanma örüntülerinin psikopatolojilerle ilişkisi bugüne kadar yapılan pek çok çalışma sonucunda ortaya konmuştur (Myhr ve ark. 2004, Sabuncuoğlu ve Berkem 2006, Liu ve ark. 2009, Sümer ve ark. 2009 gibi).

Bağlanma kuramı çerçevesinde bağlanma ile psikopatoloji arasındaki ilişkiye değinen pek çok çalışmaya rağmen bu ilişkiye aracılık edebilecek değişkenlerin de dâhil edildiği çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Örneğin, bilişsel modele göre tüm psikolojik bozuklukların temelindeki ortak işleyiş hastanın ruhsal durumunu ve davranışlarını etkileyen çarpıtılmış ya da işlevsel olmayan düşünceleridir (Beck 1995). Buna göre erken dönemlerde şekillenen bağlanma örüntüleriyle yetişkinlikte görülen psikolojik sorunlar arasındaki ilişkide kişinin çarpıtılmış, işlevsel olmayan ya da koruyucu özellikleri olan düşüncelerinin rolünün ne olduğunun bilinmesi de hem kuramsal hem de uygulama alanı açısından önemli bir katkı sayılabilir.

Bu çerçevede, bu çalışmada söz konusu bağlanma ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide aracı rolü olabilecek bilişsel değişkenlerden bilişsel esneklik, kontrol odağı ve tekrarlayıcı düşünme değişkenleri üzerinde çalışılmış ve bu üç değişken ile ilgili alan yazın ve analizlerin bir tek araştırma yazısı boyutları içerisinde rapor edilmesi mümkün olmadığından, bu çalışmada bilişsel esneklik değişkeni ile ilgili bölüm rapor edilmiştir. Diğer iki değişken ise izleyen yazılara konu edilecektir.

Bilişsel esneklik, bilişsel modelin önerisiyle tutarlı olarak kişilerin durumlara nasıl tepki verdiğini anlamaya yönelik olarak incelenen önemli bir değişkendir. Bilişsel esneklik kavramı, kişilerin değişen çevresel koşullara göre bilişlerini de değiştirebilme yetilerini ifade etmektedir ve üç temel alanı kapsamaktadır: (1) Zor durumları kontrol edilebilir algılama eğilimi, (2) Yaşamda ortaya çıkan durumların ve insan davranışlarının olası alternatiflerinin olabileceğini algılama becerisi ve (3) Zor durumları çözebilmek için çok sayıda çözüm üretme becerisi (Dennis ve Vander Wal 2010).

Kişilerin bilişlerini koşullara uygun olarak değişimleyemediği, yani bilişsel esnekliklerinin bulunmadığı durumların psikopatolojilerle ilişkili olduğu düşünülebilir. Bilişsel esnekliğin olmadığı, yani bireyin bilişlerinin katı olduğu durumlarla depresyon (Teasdale ve ark. 2001, Deveney ve Deldin 2006) ve obsesif kompulsif bozukluk (Fineberg ve ark. 2006)

arasındaki ilişki önceki çalışmalarda ortaya konmuştur. Ancak bilişsel esneklik değişkeninin bağlanma ile psikopatoloji ilişkisinde aracı rolünün bulunup bulunmadığını inceleyen bir çalışmaya ilgili alan yazında rastlanmamıştır.

Amaç

Daha önce yapılmış pek çok çalışmada ortaya konan bağlanma ile psikopatoloji (depresyon, OKB ve sosyal kaygı) arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin aracı rolünün ilk kez değerlendirilmesi ve bu bağlamda psikopatolojiler ve erken dönem yaşantıları hakkında bütünlendirici bir bakış açısı kazandırılması bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Örneklem

Örneklemin temsil gücünü artırmak amacıyla, çalışmaya Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 9 ayrı ilden 14 ayrı üniversite ve 6 farklı fakültede (edebiyat: 427, fen: 230, eğitim: 253, mühendislik-mimarlık: 34, iktisadi ve idari bilimler: 15, iletişim: 28 ve bölüm belirtmeyen:5 kişi) okuyan toplam 992 öğrenci katılmıştır. Cinsiyetini belirtmeyen 4 katılımcı çalışmanın başında örneklemden çıkarılmıştır. Katılımcıların yaş ve cinsiyetlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Ölçüm Araçları

Bilişsel Esneklik Envanteri (BEE): Dennis ve Vander Wal (2010) tarafından geliştirilen BEE, kişilerin zor durumlarda alternatif, uyumlu, uygun, dengeli düşünceler üretebilme becerisini ölçmek üzere hazırlanmıştır. 20 maddeden oluşan ölçek, 'alternatifler' ve 'kontrol' olarak adlandırılan iki alt ölçek içermektedir. Ölçekten alınan puanlar 20 ile 100 arasında değişmekte ve puan arttıkça bilişsel esnekliğin arttığı düşünülmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını Gülüm ve Dağ (2012) yapmıştır. Uyarlama çalışmasında BEE'nin tümü ile alternatifler ve kontrol alt ölçeklerinin iç tutarlılık katsayıları da sırasıyla 0,90, 0,89, 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II (YİYE-II): Fraley ve Shaver (2000) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Selçuk ve arkadaşları (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçekte 18'i kaygı, 18'i kaçınma alt faktöründe olmak üzere yedili Likert tipinde toplam 36 maddedir. Her bir alt boyuttan alınan puan 18 ile 126 arasında değişmekte ve ölçekten alınan puan arttıkça kaçınmacı bağlanma ya da bağlanma kaygısının arttığı söylenmektedir. Kaçınma alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı 0,90 iken, kaygı alt boyunun Cronbach alfa katsayısı 0,86'dır. Ölçeğin kaçınma ve kaygı boyutlarına ilişkin test-tekrar test güvenilirliği katsayıları ise sırasıyla 0,81 ve 0,82'dir. (Selçuk ve ark. 2005).

Beck Depresyon Envanteri (BDE): Özgün ölçek Beck (1961; akt. Hisli 1988) tarafından erişkinlerde depresyon riskini, depresif belirtilerin düzeyini ve şiddetinin değişimini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin amacı depresyon tanısı koymak değil depresyon belirtilerini sayısal olarak belirlemektir. Çalışmada kullanılacak olan envanterin Türkçe çevirisi Hisli (1988, 1989) tarafından yapılmıştır. Envanter 21 maddeden oluşmakta ve her bir madde 0 ile 3 puan arasında puanlanmaktadır. Envanterden alınabilecek en yüksek puan 63'tür. Toplam puanın yüksek oluşu depresif belirtilerin düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Arkar ve Şafak, 2004 yılında ölçeğin Cronbach alfa değerini hesaplamış ve bu değeri 0,90 olarak bulmuştur.

Maudsley Obsesif-Kompulsif Belirti Ölçeği (MOKBÖ): Doğru yanlış biçiminde yanıtlanan obsesif kompulsif belirtilerin türünü araştırmak ve obsesif hastaları diğer nevrotik hastalardan ayırt etmek amacıyla geliştirilmiştir. Hasta tarafından doldurulan, öz bildirim türü bir ölçektir (Sanavio ve Vidotto 1985). Ölçeğin dilimize uyarlaması Erol ve Savaşır (1988; akt. Özsoylar ve ark. 2008) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin normal ve psikiyatrik örneklemelerde obsesif kompulsif yakınmaların türünü ve yaygınlığını ölçmede, araştırmalarda ve klinik kullanımında geçerli ve güvenilir olduğu gösterilmiştir. Ölçekten alınabilecek puanlar 0 ile 37 arasında değişir ve puanın yükselmesi obsesif kompulsif belirtilerin arttığına işaret eder.

Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği (LSKÖ): Bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Heimberg ve arkadaşları (1999) yapmıştır. LSKÖ, sosyal fobisi olan bireylerin korku ve/veya kaçınma davranışı gösterdiği sosyal ilişki ve performans durumlarını değerlendirmek üzere geliştirilmiştir (akt. Bayramkaya 2009). İki alt ölçeği olan LSKÖ'de 11'i sosyal ilişki ve 13'ü performans olmak üzere toplam 24 madde vardır. Ölçeğin puanlarının yükselmesi sosyal kaygı ve kaçınmanın arttığına işaret eder. LSKÖ'nün Cronbach alfa değeri 0,81 ile 0,92 arasında değişmektedir (Heimberg ve ark. 1999). Ölçeğin dilimize uyarlaması Soykan ve arkadaşları (2003) tarafından yapılmıştır. Tüm ölçek için Cronbach alfa katsayısı 0,98 olarak bulunmuştur. 'Korku ya da kaygı' ve 'kaçınma' alt ölçekleri için de Cronbach alfa katsayısı sırasıyla; 0,96 ve 0,95'tir. Ölçeğin Türkçe formunun kendini bildirim ölçeği olarak geçerlik ve güvenilirlik hesaplarını Bayramkaya (2009) yapmıştır. Tüm ölçek için Cronbach alfa katsayısı 0,94, korku ya da kaygı alt ölçeği için 0,90 ve kaçınma alt ölçeği için 0,89'dur.

İşlem

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen 111K016 numaralı araştırmanın bir parçasıdır. Araştırmaya başlamadan önce Hacettepe Üniversitesi Senato Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Uygulama yapılacak olan üniversitelerin rektörlüklerinden yazılı izinler alındıktan sonra, seçkisiz bir biçimde sıralanmış ve kitapçık haline getirilmiş olan ölçekler katılımcılara araştırmacıların görevlendirdiği kişilerce

toplu olarak uygulanmıştır. Katılımcılara katılımın gönüllü olduğu bildirilmiş ve yazılı onamları alınmıştır. Uygulamalar yaklaşık 30-40 dakika sürmüştür. Veriler 2011-2012 öğretim yılında toplanmıştır.

BULGULAR

Planlanan istatistiksel analizlere geçilmeden önce elde edilen veriler çok değişkenli istatistiğin temel sayıtlarından olan normallik, doğrusallık, varyansların homojenliği açısından test edilmiş ve veri setinin bahsi geçen sayıtları karşıladığı görüldükten sonra analizlere devam edilmiştir. Bunlara ek olarak veri setinde aşırı puanlara sahip katılımcı olup olmadığına bakılmış ve olmadığı görülmüştür. Verilerin analizleri SPSS 20.0 ve AMOS 20.0 yazılımları kullanılarak yapılmıştır.

Modelde yer alan her bir değişkenin betimleyici istatistikleri, maddelere verilen ortalama tepki temel alınarak, Tablo 2'de ve değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri Tablo 3'te görülmektedir.

Bağlanmanın iki alt boyutu olan kaygılı ve kaçınmacı bağlanma ile depresyon, OKB ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin aracı rolünü incelemek amacıyla yapısal eşitlik modellerinden yararlanılmıştır. Bilişsel esnekliğin her iki boyutu ayrı ayrı ve bir arada incelenmiş ve alternatifler alt boyutunun model içerisindeki yerinin anlamlı olmadığı, daha açık bir ifadeyle alternatifler alt boyutunun psikopatoloji belirtileriyle istatistiksel olarak anlamsız ilişkiler gösterdiği görüldükten sonra analize bilişsel esnekliğin kontrol alt boyutu kullanılarak devam edilmiştir. Modeldeki her bir gizil değişkeni göstermek üzere üç gösterge değişkeni, parsel yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur (Sosyal kaygı gizil değişkeni sadece iki alt boyutu kullanılarak yani iki gösterge değişkeniyle gösterilmiştir.). Modeller, alan yazında yer alan ve bağlanma örüntülerindeki cinsiyet farklılıklarına vurgu yapan (Schmitt ve ark. 2003, Matsuoka ve ark. 2006) çalışmalar göz önüne alınarak kadın ve erkekler için ayrı ayrı oluşturulmuştur.

Yapılan analizlerde ölçüm modellerinin uyum indekslerinin yeterli olduğu görülmüştür. Ölçüm modelinin kadınlar için uyum indeksleri: $\chi^2(104, S=661) = 245,9$, $p < 0,001$, GFI: 0,96, AGFI: 0,94, NNFI: 0,97, CFI: 0,98, RMSEA: 0,045'tir. Ölçüm modeli anlamlı olduğunda bakılan ki kare serbestlik derecesi oranının da önerilen sınırlarda yani 2:1 ile 5:1 arasında olduğu görülmüştür. Ölçüm modelinin erkekler için uyum indeksleri: $\chi^2(104, S=331) = 204,7$, $p < 0,001$, GFI: 0,94, AGFI: 0,91, NNFI: 0,96, CFI: 0,98, RMSEA: 0,054'tür. Kadınlara benzer şekilde erkekler için sınanan modelin de anlamlı olması üzerine ki kare serbestlik derecesi oranına bakılmış ve bu oranın analizler için uygun olduğu görülmüştür. Ölçüm modelinden elde edilen bulgular ışığında OKB ve depresyon değişkenleri arasında hata ilişkisi kurulmuş ve bilişsel esnekliğin alternatifler alt boyutu modelden

TABLO 1. Örneklemin Yaş ve Cinsiyetleri ile Katılımcıların Üniversitelere Göre Dağılımı.

	s	Minimum	Maksimum	Ort.	SS
Kadın	661	17,0	29,0	20,77	2,03
Erkek	331	18,0	33,0	21,68	2,10
Toplam	992	17,0	33,0	20,70	2,22

Üniversite Adı	Kadın		Erkek		Toplam
	s	Yüzde (%)	s	Yüzde (%)	S
Atatürk Üniversitesi	30	4,5	44	13,3	74
Başkent Üniversitesi	78	11,8	15	4,5	93
Cumhuriyet Üniversitesi	27	4,1	24	7,3	51
Çukurova Üniversitesi	38	5,7	31	9,4	69
Dicle Üniversitesi	52	7,9	44	13,3	96
Dokuz Eylül Üniversitesi	34	5,1	2	0,6	36
Gazi Üniversitesi	61	9,2	36	10,9	97
Hacettepe Üniversitesi	81	12,3	31	9,4	122
Işık Üniversitesi	77	11,6	12	3,6	89
İzmir Ekonomi Üniversitesi	41	6,2	9	2,7	50
Karadeniz Teknik Üniversitesi	39	5,9	11	3,3	50
Marmara Üniversitesi	43	6,5	31	9,4	74
Mersin Üniversitesi	43	6,5	32	9,7	75
Yaşar Üniversitesi	17	2,6	9	2,7	26

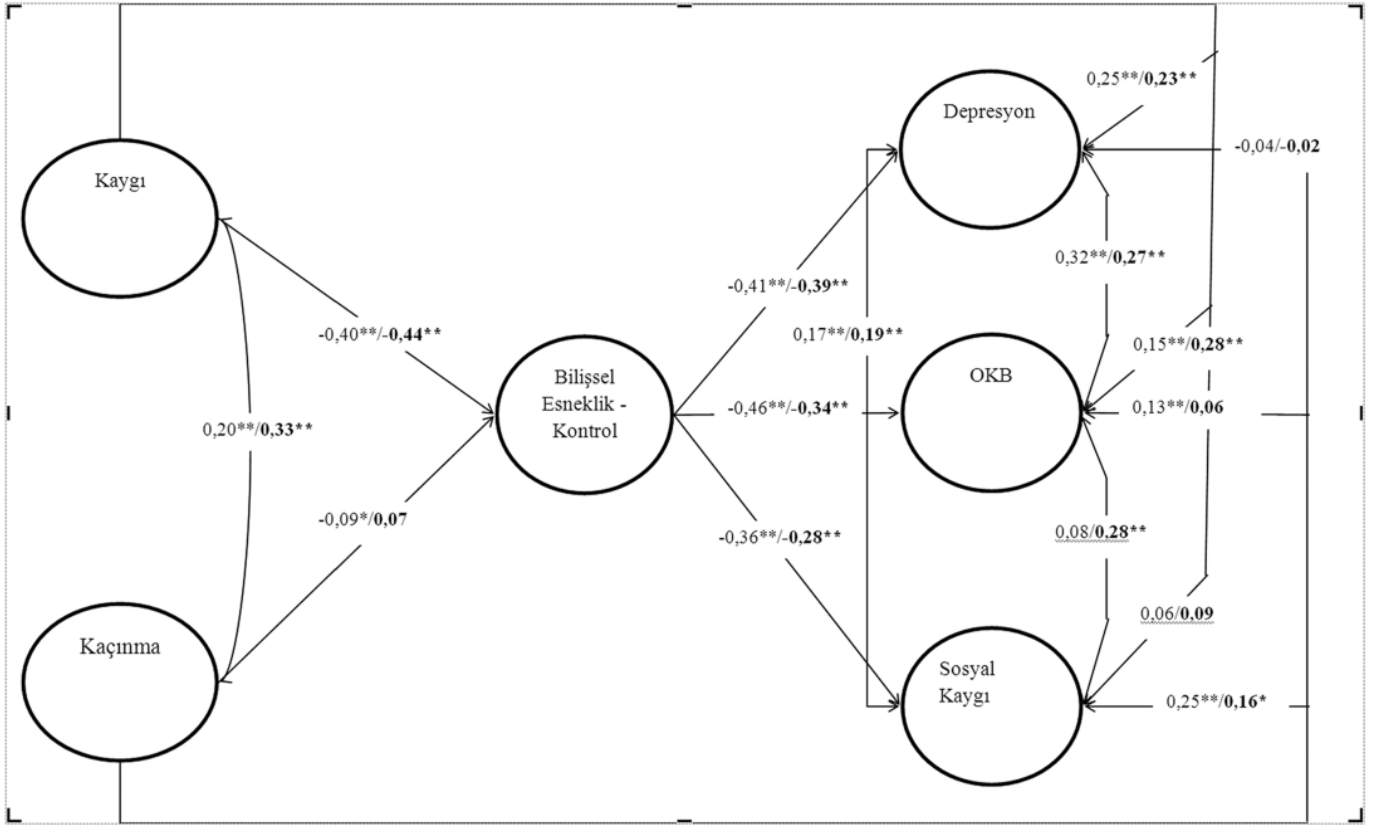
çıkarılmıştır. Sonuç olarak da Şekil 1'deki yapısal model elde edilmiştir.

Sınanan yapısal modelin değişkenleri arasındaki ilişki ve açıklanan varyans değerleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Sonuçlar yapısal modelin uyum indekslerinin hem kadınlar hem de erkekler için iyi olduğunu göstermiştir. Kadınlar için uyum indeksleri: $\chi^2(103, S=661) = 198,1, p < 0,001, GFI: 0,97, AGFI: 0,95, NNFI: 0,98, CFI: 0,98, RMSEA: 0,037$ iken; erkekler için uyum indeksleri: $\chi^2(103, S=331) = 184,4, p < 0,001, GFI: 0,94, AGFI: 0,91, NNFI: 0,96, CFI: 0,97, RMSEA: 0,049$ 'dur.

Model kadın katılımcılar için sınıandığında bilişsel esnekliğin kontrol alt boyutunun, kaygılı bağlanma ($\beta = -0,40, p < 0,001$) ve kaçınmacı bağlanma ($\beta = -0,09, p < 0,05$) tarafından yordandığı; bu değişkenlerin bilişsel esneklik-kontrol boyutundaki varyansın, sırasıyla, %16 ve %1'ini açıkladıkları görülmüştür. Bilişsel esneklik-kontrol boyutunun da depresyonu ($\beta = -0,41, p < 0,001$), OKB'yi ($\beta = -0,46, p < 0,001$)

ve sosyal kaygıyı ($\beta = -0,36, p < 0,001$) yordadığı ve bilişsel esneklik kontrol boyutunun bu değişkenlerde açıkladığı varyansın, sırasıyla, %17, %21 ve %13 olduğu görülmüştür. Kaygılı bağlanma ve psikopatoloji belirtileri arasında bilişsel esneklik-kontrol üzerinden giden dolaylı etkinin açıkladığı varyans depresyon için %23, OKB için %19 ve sosyal kaygı için %17'dir. Kaçınmacı bağlanma ve psikopatoloji belirtileri arasında bilişsel esneklik-kontrol üzerinden giden dolaylı etkinin açıkladığı varyans depresyon için %3, OKB için %5 ve sosyal kaygı için %9'dur.

Model erkek katılımcılar için sınıandığında bilişsel esnekliğin kontrol alt boyutunun, kaygılı bağlanma ($\beta = -0,44, p < 0,001$) tarafından yordandığı, ancak kaçınmacı bağlanma ($\beta = -0,07, p > 0,05$) tarafından anlamlı bir şekilde yordanmadığı; kaygılı bağlanmanın bilişsel esneklik-kontrol boyutundaki varyansın %19'unu açıkladığı görülmüştür. Bilişsel esneklik-kontrol boyutunun da depresyonu ($\beta = -0,39, p < 0,001$), OKB'yi ($\beta = -0,34, p < 0,001$) ve sosyal kaygıyı ($\beta = -0,28, p < 0,001$) yordadığı ve bilişsel esneklik kontrol boyutunun

ŞEKİL 1. Yapısal Model.

bu değişkenlerde açıkladığı varyansın sırasıyla %15, %12 ve %8 olduğu görülmüştür. Kaygılı bağlanma ve psikopatoloji belirtileri arasında bilişsel esneklik-kontrol üzerinden giden dolaylı etkinin açıkladığı varyans depresyon için %22, OKB için %25 ve sosyal kaygı için %18'dir.

Bilişsel esnekliğin kontrol boyutunun bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkideki aracı rolünü değerlendirebilmek için Baron ve Kenny'nin (1986) önerdiği basamaklar izlenerek bir dizi aracı değişken analizi yapılmıştır. Buna göre bir değişkenin aracı değişken olarak işlev görüp görmediği dört basamaklı bir ölçüt listesini karşılamasına bağlıdır. Bu ölçütleri sınamak için bir dizi regresyon analizi ve Sobel testi yapmak gereklidir.

Bu yöntem takip edilerek yapılan analizler sonucunda bilişsel esnekliğin kontrol alt boyutunun bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasında çeşitli şekillerde kısmi ve tam aracı değişken rolleri üstlendiği görülmüştür. Kadın ve erkekler için ayrı ayrı olarak yapılan bu analizlerin sonuçlarını özetlemek üzere aracı rollerin türü ve Sobel testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, önceki çalışmalarca ortaya konmuş olan bağlanma ve psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin rolünün araştırılmasıdır. Bu amaca uygun olarak

da elde edilen bulgular daha çok bilişsel esneklik değişkeni bağlamında tartışılacaktır. Bağlanma örüntülerinin psikolojik belirtilerle olan ilişkisinde bilişsel esneklik değişkeninin incelendiği bir modelin test edildiği bu çalışmada model, bağlanma örüntülerinin cinsiyet farklılığı göstermesi nedeniyle (Schmitt ve ark. 2003, Matsuoka ve ark. 2006) kadın ve erkekler için ayrı ayrı sınanmıştır. Çalışmamızda böyle bir ayırım gözetmemizin bir diğer nedeni de örneklemimizdeki kadın ve erkeklerin oranının dengeli dağılmasıdır. Her iki grup da model testi için oldukça yeterli bir sayıya ulaşmış olsa

TABLO 2. YİYE-II, BEE, BDE, LSKÖ, MOKBÖ Ölçeklerinden Elde Edilen Puanların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.

	Kadın (S= 661)		Erkek (S= 331)	
	Ort.	S	Ort.	S
YİYE-II-Kaygı	3,42	0,98	3,41	1,06
YİYE-II-Kaçınma	3,47	0,99	3,14	1,00
BEE-Kontrol	3,49	0,83	3,86	0,78
BDE	0,56	0,41	0,56	0,44
LSKÖ	1,84	0,44	1,78	0,48
MOKBÖ	1,38	0,16	1,36	0,18

YİYE-II: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II, BEE: Bilişsel Esneklik Envanteri, BDE: Beck Depresyon Envanteri, LSKÖ: Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği, MOKBÖ: Maudsley Obsessive-Kompulsif Belirti Ölçeği.

TABLO 3. Değişkenlerin Birbirleriyle Olan Korelasyonları.

	YİYE-II-Kaygı	YİYE-II-Kaçınma	BEE-Kontrol	BDE	LSKÖ	MOKBÖ
YİYE-II-Kaygı		0,14**/0,26**	-0,36**/-0,41**	0,38**/0,36**	0,23**/0,26**	0,28**/0,39**
YİYE-II-Kaçınma			-0,15**/-0,18**	0,08*/0,13*	0,29**/0,21**	0,20**/0,22**
BEE-Kontrol				-0,43**/-0,41**	-0,37**/-0,30**	-0,42**/-0,36**
BDE					0,31**/0,30**	0,42**/0,38**
LSKÖ						0,27**/0,35**
MOKBÖ						

YİYE-II: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II, BEE: Bilişsel Esneklik Envanteri, BDE: Beck Depresyon Envanteri, LSKÖ: Liebowitz Sosyal Kaygı Ölçeği, MOKBÖ: Maudsley Obsessive-Kompulsif Belirti Ölçeği

*p<0,05 **p<0,01

Not: Erkeklerle ilişkin değerler tabloda koyu renk ile gösterilmiştir ($S_{Kadın} = 661$, $S_{Erkek} = 331$).

da gruplar arasındaki dengesiz dağılımın analiz sonuçlarına yapacağı etki kontrol edilmek istenmiştir. Her iki sınavın da model uyum indekslerinin oldukça iyi olduğu görülmüştür. Elde ettiğimiz sonuçlar da başlangıçta yapmaya karar verdiğimiz bu ayrımın faydalı olduğunu göstermiş, kadın ve erkekler için modelde tanımlanan bazı ilişkilerin farklılaştığı ortaya konmuştur.

Erkek katılımcıların, kadın katılımcılardan farklı olarak, kaçınmacı bağlanmalarının bilişsel esnekliğin kontrol boyutunu yordamadığı görülmüştür. Kaçınmacı bağlanmanın OKB üzerindeki doğrudan etkisinin erkekler için anlamsız olduğu, kadınlarda ise bu etkinin anlamlı olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Tüm bunlara ek olarak, daha sonra tartışılacak olan bilişsel esnekliğin kontrol boyutunun aracı rolünün sınındığı analizlerin sonuçları da göstermektedir ki, aracı roller söz konusu olduğunda da cinsiyete göre farklılaşmalar mevcuttur.

Bağlanma ile depresyon, OKB ve sosyal kaygı arasındaki ilişki pek çok çalışmada gösterilmişken (Myhr ve ark. 2004, Sabuncuoğlu ve Berkem 2006, Liu ve ark. 2009, Sümer ve ark. 2009 gibi) çalışmamızda erkek katılımcılar için depresyon ve OKB ile kaçınmacı bağlanma arasında doğrudan ya da dolaylı ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu araştırmanın normal örnekleme yapılmamasından kaynaklanıyor olabilir. Buna ek olarak, kadın katılımcıların kaçınma puanlarının model içerisinde açıkladığı varyanslar göz önüne alındığında, bu varyansların görece düşük ama anlamlı olduğu görülmüştür. Erkek ve kadın katılımcılar arasındaki bu farklılaşma kadın katılımcı sayısının daha fazla olmasından kaynaklanan istatistiksel bir fark olabilir. Cinsiyete göre ortaya çıkan bu küçük farka rağmen kaygılı bağlanma ve psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkinin kaçınmacı bağlanma bağlamında ortaya çıkmaması kaçınmacı bağlanmanın doğasından kaynaklanıyor olabilir. Sümer ve arkadaşlarının (2009) da belirttiği gibi, bağlanma kaçınmasının oluşumunda ebeveynlerin çocuklarının duygularını bastırması ya da duygu ifadelerini engellemesi etkindir. Öz bildirim türü ölçüm araçlarının kullanıldığı ve gruplara

toplular olarak uygulamaların yapıldığı bu çalışmada katılımcıların ölçek ifadelerine verdikleri tepkiler farklılaşmış olabilir. Ayrıca modelin bir bütün olarak test edilmesi, yani değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşiminin de hesaba katılması elde edilen sonuçların alan yazından farklılaşmasına neden olmuş olabilir.

Bilişsel esnekliğin kontrol boyutunun bağlanma örüntüleri ve psikopatoloji arasındaki ilişkide üstlendiği rol, yapılan model testi ve aracı değişken analizleri sonucunda açıkça görülmektedir. Elde edilen bu bulgu bağlanma ve psikopatoloji ilişkisinin incelendiği pek çok çalışmada ortaya konan (Sümer ve ark. 2009 gibi) ilişkiye farklı değişkenlerin aracılık ediyor olabileceğini göstermektedir. Bilişsel esneklik-kontrol boyutunun bu ilişkideki rolü bildiğimiz kadarıyla yeni bir bilgidir. Doron ve arkadaşlarının (2009) çalışması OKB ile ilişkili, artmış sorumluluk hissi, mükemmeliyetçilik ve düşüncenin kontrol edilebilirliği gibi bazı bilişlerin güvensiz bağlanma ve OKB belirtileri arasında aracı değişken rolü üstlendiğini göstermiştir. Bu çalışmada ele alınan 'düşüncenin kontrol edilebilirliği' bilişi, bilişsel esneklik-kontrol boyutuyla benzeştiğinden çalışmamızda elde edilen bulgunun Doron ve arkadaşlarının (2009) çalışmasını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bu aracılık durumu çalışmamızda sadece erkek katılımcıların bağlanma kaygısı ve OKB belirtileri arasında görülmüştür. Bu, depresyon ve OKB belirtilerinin birlikte olarak görülme sıklığı (Pigott ve ark. 1994, Andrews ve ark. 2002, Kessler 1995, Pini ve ark. 1997) ya da depresif belirtilerin kişinin zihinsel kontrolünü azaltarak OKB'ye yatkınlığı artırıyor olmasından kaynaklanan, depresif belirtilerin OKB ile ilişkili belirtileri istatistiksel olarak baskılaması (Rachman 1998) gibi nedenlerden kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmamızda, bilişsel esnekliğin her iki boyutunun da söz konusu güvensiz bağlanma ve psikopatoloji belirtileri ilişkisinde dengeli bir rol üstlenmediği anlaşılmaktadır. Model, alternatifler alt boyutu da göz önüne alınarak yapılandırılmaya çalışıldığında, alternatifler alt boyutunun psikopatoloji belirtileriyle

TABLO 4. Aracı Değişken Analiz Sonuçlarının Özetlenmesi: Sobel Testi ve Aracılık Türü.

Cinsiyet	Yordayan değişkenler: bağlanma boyutu	Aracı değişkenin yordanan değişken (psikopatoloji) üzerindeki rolü					
		Depresyon		OKB		Sosyal kaygı	
		Sobel test	Açıklama	Sobel test	Açıklama	Sobel test	Açıklama
Kadın	Kaygılı bağlanma	7,03*	Kısmi aracı	0,87	Aracılık yok	6,52*	Tam aracı
	Kaçınmacı bağlanma	3,35*	Kısmi aracı	0,85	Aracılık yok	3,29*	Kısmi aracı
Erkek	Kaygılı bağlanma	4,05*	Kısmi aracı	3,71*	Kısmi aracı	3,18*	Tam aracı
	Kaçınmacı bağlanma	1,07	Aracılık yok	1,06	Aracılık yok	1,05	Aracılık yok

*p<0,001

anlamli ilişkiler göstermediği görülmüştür. Bilişsel esnekliğin alternatifler alt boyutu insan yaşamında ortaya çıkan zor durumlar için olası alternatifler üretebilme ve insan davranışlarının alternatifleri olabileceğini algılama becerisini ölçmek üzere tasarlanmıştır. Bu alt boyutun model içerisinde psikopatoloji belirtileriyle ilişkisinin anlamsız olmasının nedeni ölçülen psikopatolojilerin doğasından kaynaklanıyor olabilir. Modele göre söz konusu psikopatolojiler için “alternatif” fikirler düşünebilmektense durumları kontrol edilebilir algılamak daha kritik bir rol oynuyor olabilir. Bu bulgu alan yazında yer alan ve depresyon ve OKB’de kontrol duygusunun yerini inceleyen araştırmalarla tutarlıdır (ör. Steptoe ve ark. 2007, Moulding ve Kyrios 2007). Bununla birlikte ölçüm aracının kendisinden kaynaklanan bir durum söz konusu olabilir. Eğer böyle ise, alternatif üretebilme becerisi diye özetlenebilecek alternatifler, alt boyutu doğasını yansıtacak şekilde ölçülmemiş olabilir. Her koşulda bunu daha iyi anlayabilmek için yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Model içerisinde depresyon, OKB ve sosyal kaygının bir arada yer almasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en önemlisi tahmin edilebileceği gibi eş tanı oranlarıdır. Alan yazın incelendiğinde söz konusu psikopatolojilerin birbirleriyle eş tanı alma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Pigott ve ark. 1994, Andrew ve ark. 2002, Kessler 1995, Pini ve ark. 1997). Bununla birlikte araştırmamızın başındaki amacımız bağlanma örüntüleri ve psikopatoloji belirtilerinin, bilişsel esneklik ile birlikte bir bütünlük içerisinde ele alınmasıdır. Bu sayede psikopatolojileri ve diğer değişkenleri bağlamından soyutlamadan ele almak amaçlanmış ve istatistiksel yanlışlıklardan uzak durulmaya çalışılmıştır.

Bilişsel esnekliğin kontrol alt boyutunun bağlanma örüntüleri ile psikopatoloji belirtileri arasındaki ilişkide oynadığı aracı rollerin belirlenebilmesi amacıyla Baron ve Kenny’nin (1986) önerdiği yöntem uygun olarak bir dizi regresyon analizi yürütülmüş ve bu analizleri takiben Sobel testleri yapılmıştır. Aracı değişken analizlerinin sonucunu genel olarak değerlendirdiğimizde, bilişsel esnekliğin bağlanma örüntüleri ile

psikopatoloji arasındaki ilişkide beklenen biçimde- önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Sonuçlara göre erkeklerde, kaygılı bağlanma ile depresyon ve OKB arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin kısmi aracı rol oynadığı görülmektedir. Bunlara ek olarak, kaygılı bağlanmanın sosyal kaygıyla ilişkisi tamamen bilişsel esneklik-kontrol üzerinden açıklanmaktadır. Açıklanan varyansların büyüklüğü bilişsel esnekliğin kontrol bileşeninin söz konusu psikopatolojiler için önemini açıkça ortaya koymaktadır. Depresyon ve OKB’de kontrol duygusunun önemi önceki çalışmalarca (Moulding ve Kyrios 2007, Steptoe ve ark. 2007) ortaya konmuşsa da bu bilişsel özelliğin sosyal kaygıyla ilişkisi görece yeni bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde kadınlar söz konusu olduğunda kaygılı bağlanma için OKB dışında erkeklere benzer bir örüntü gözlenmiştir. Erkeklerdeki örüntünün kadınlarda OKB bağlamında farklılaşması hesaba katılmamış farklı bir değişkenin varlığından kaynaklanıyor olabileceği gibi, örnekteki kadın ve erkeklerin OKB belirti kümelerinin farklılaşmasından da kaynaklanıyor olabilir. Bunun anlaşılabilmesi için daha kapsamlı araştırma ve analizlere ihtiyaç vardır.

Kadınlarda kaçınmacı bağlanma örüntüsü ile depresyon ve sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel esnekliğin kısmi aracı rol üstlendiği görülmüştür. Ancak, söz konusu aracı rollerin kaygılı bağlanma söz konusu olduğunda açıklanabilen varyansa oranla küçük olması, görece düşük bir ilişkinin büyük bir örnekleme ortamına çıkmasıyla açıklanabilir.

Çalışmamızın çeşitli sınırlılıkları vardır: Örneğin, çalışmanın bulgularını değerlendirirken alınan tüm ölçümlerin öz bildirim türü ölççeklerle toplandığı akılda tutulmalıdır. Bağlanma ölçümü için bireysel görüşmeler, bilişsel esneklik ölçümü için çeşitli uygulamalar yapılabileceği de bilinmektedir; fakat bu kadar büyük bir örneklem söz konusu olunca bu şekilde daha hassas ölçümler almak mümkün olmamıştır. Alınan ölçümlerin sınıf içerisinde, toplu bir şekilde yapılması katılımcılarda yanlışlıklara da neden olmuş olabilir. Çalışma örnekleminin yaşı da sonuçlar hakkında genel fikirler üretmeyi engellemektedir. Oldukça homojen bir grup içerisinde test edilen

modelin çocuk, ergen ve yaşlılarda da test edilmesi gerekir. Benzer şekilde elde edilen bulguların hasta gruplarında da test edilmesi de derinlemesine bilgiler edinmek ve karşılaştırma yapabilmek açısından faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular, bilişsel kurama uygun olarak, bilişsel esneklik kavramının psikopatolojilerdeki önemini

Teşekkür: "Bu çalışmanın yapılmasına katkıda bulunan Sayın Hamza Akengin, Cem Atbaşoğlu, Elif Barışkın, Yusuf Bayar, Hakan Çetinkaya, Can Gürsoy, Gülden Güveç, Sedat Işıklı, Selahattin Kaçranlar, Neslihan Kabraman, Özlem Kabraman, Dilan Kılıç, Yeliz Kındap, Hatice Odacı, Hülya Olmuş, Hakkı Şimşek, Başak Taş, Hasan Gürkan Tekman, Arcan Tığrak, Özlem Tolan, Sait Uluç, Ünsal Yetim, Eda Zeytinoglu'na teşekkürlerimizi sunarız."

KAYNAKLAR

- Ainsworth MDS (1989) Attachments beyond infancy. *Am Psychol* 44:709-16.
- Andrews G, Slade T, Issakidis C (2002) Deconstructing current comorbidity: data from the Australian National Survey of Mental health and Well-being. *Br J Psychiatry* 181:306-14.
- Arkar H, Şafak C (2004) Klinik bir örnekte Beck Depresyon Envanteri'nin boyutlarının araştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi* 19:117-23.
- Baron RM, Kenny DA (1986) The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *J Pers Soc Psychol* 51:1173-82.
- Bayramkaya E (2009) Sosyal fobi belirtileri, yetişkin bağlanma boyutları ve kişilerarası ilişki biçimleri arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Beck JS (1995) *Cognitive Therapy: Basics and Beyond* (Çev. N Hisli Şahin). Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 2001.
- Bowlby J (1969) *Attachment and Loss: Attachment*. 1. Cilt, New York, Basic Books,
- Bowlby J (1973) *Attachment and Loss: Separation*. 2. Cilt, New York, Basic Books.
- Bretherton I (1995) The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Dev Psychol* 28:759-75.
- Dennis JP, Vander Wal JS (2010) The cognitive flexibility inventory: Instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognit Ther Res* 34:241-53.
- Deveney CM, Deldin PJ (2006) A preliminary investigation of cognitive flexibility for emotional information in major depressive disorder and non-psychiatric controls. *Emotion* 6:429-37.
- Doron G, Moulding R, Kyrios M ve ark. (2009) Adult attachment insecurities are related to obsessive compulsive phenomena. *J Soc Clin Psychol* 28:1022-49.
- Fineberg NA, Blackwell AD, Robbins TW ve ark. (2006) Motor Inhibition and Cognitive Flexibility in Obsessive-Compulsive Disorder and Trichotillomania. *Am J Psychiatry* 163:1282-4.
- Fraley RC, Shaver PR (2000) Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Rev Gen Psychol* 4:132-54.
- Gülüm İV, Dağ İ (2012) Tekrarlayıcı Düşünme Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Envanteri'nin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 13:216-23.
- Heimberg RG, Horner KJ, Juster HR (1999) Psychometric properties of the Liebowitz Social Anxiety Scale. *Psychol Med* 29:199-212.

ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, psikoterapi uygulamalarında bilişsel esnekliği artırıcı müdahalelerin psikopatoloji belirtilerinin ortadan kaldırılması bağlamında etkili olabileceğini söylemek yanlış olmayabilir. Bununla birlikte, özgül olarak geliştirilebilecek bilişsel esneklik artırma teknikleri de kontrollü çalışmalarla sınılandıktan sonra hastalara tavsiye edilebilir.

- Hisli N (1988) Beck Depresyon Envanteri'nin geçerliği üzerine bir çalışma. *Psikoloji Dergisi* 6:118-26.
- Hisli N (1989) Beck Depresyon Envanteri'nin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi* 7:3-13.
- Kessler RC (1995) The national comorbidity survey: Preliminary results and future directions. *Int J Meth Psychiatr Res* 5:139-51.
- Liu Q, Nagata T, Shono M ve ark. (2009) The effects of adult attachment and life stress on daily depression: A sample of Japanese university students. *J Clin Psychol* 65:639-52.
- Matsuoka N, Uji M, Hiramura H ve ark. (2006) Adolescents' attachment style and early experiences: a gender difference. *Arc Women Ment Hlth* 9:23-9.
- Moulding R, Kyrios M (2007) Desire for control, sense of control and obsessive-compulsive symptoms. *Cogn Ther Res* 31:759-72.
- Myhr G, Sookman D, Pinard G (2004) Attachment security and parental bonding in adults with obsessive-compulsive disorder: a comparison with depressed out-patients and healthy controls. *Acta Psychiatr Scand* 109:447-56.
- Özsoylar G, Sayon A, Candansayar S (2008) Panik bozukluğu ve obsesif kompulsif bozukluk hastalarının yeme tutumları açısından karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri* 11:17-24.
- Pigott TA, L'Heureux F, Dubbert B ve ark. (1994) Obsessive compulsive disorder: comorbid conditions. *J Clin Psychiatry* 55 (Suppl.): 15-27.
- Pini S, Cassano GB, Simonini EL ve ark. (1997) Prevalence of anxiety disorders comorbidity in bipolar depression, unipolar depression and dysthymia. *J Affect Disord* 42:145-53.
- Rachman S (1998) *A cognitive theory of obsessions. Behavior and cognitive therapy today: Essays in honor of Hans J Eysenck*, E Sanavio (Ed), Oxford, England UK. Elsevier Science Ltd., s. 209-22.
- Sabancıoğlu O, Berkem M (2006) Relationship between attachment style and depressive symptoms in postpartum women: findings from Turkey. *Türk Psikiyatri Derg* 17:252-8.
- Sanavio E, Vidotto G (1985) The components of the Maudsley Obsessional Compulsive Questionnaire. *Behav Res Ther* 26:659-62.
- Schmitt DP, Alcalay L, Allensworth M ve ark. (2003) Are men universally more dismissing than women? Gender differences in romantic attachment across 62 cultural regions. *Pers Relat* 10:307-31.
- Selçuk E, Günaydın G, Sümer N ve ark. (2005) Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II'nin Türk örneğinde psikometrik değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları* 8:1-11.
- Soykan Ç, Özgüven HD, Gençöz T (2003) Liebowitz Social Anxiety Scale: The Turkish Version. *Psychol Rep* 93:1059-69.
- Stephoe A, Tsuda A, Tanaka Y ve ark. (2007) Depressive symptoms, socio-economic background, sense of control, and cultural factors in university students from 23 countries. *Int J Behav Med* 14:97-107.
- Sümer N, Ünal S, Selçuk E ve ark. (2009) Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi* 24:38-45.
- Teasdale JD, Scott J, Moore RG ve ark. (2001) How does cognitive therapy prevent relapse in residual depression evidence from a controlled trial? *J Consult Clin Psychol* 69:347-57.